

Hoe docenten op de middelbare school met duurzaamheid aan de slag zijn.

8 verhalen ter inspiratie

Inhoudsopgave

- [Waarom dit onderzoek?](#)
- [Afzender van het onderzoek](#)
- [AgentschapNL: Duurzaam Door](#)
- [Duurzaamheid in het voortgezet onderwijs: conclusies en aanbevelingen](#)
- [Onze duurzame docenten: even voorstellen](#)
- [Analyse](#)
 - [Motivatie docenten](#)
 - [Feedback collega's](#)
 - [De eerste stap](#)
 - [Tevredenheid docenten](#)
 - [Feedback leerlingen en ouders](#)
 - [Hoe meer docenten te motiveren](#)
 - [Benodigde samenwerkingsverbanden](#)
 - [Kansen duurzaam onderwijs binnen het VO](#)
 - [De ideale VO school](#)
- [Interviewvragen](#)
- [Achtergronden en links](#)

Utrecht, 21 maart 2013

Waarom dit onderzoek

Binnen het voortgezet onderwijs is er beweging op het gebied van duurzaamheid. Mooie, ambitieuze en inspirerende verhalen duiken al snel op bij een zoektocht naar duurzaamheid in het voortgezet onderwijs. Het gevaar echter bestaat dat deze initiatieven onzichtbaar blijven en dat individuele docenten zich blind staren op de mogelijkheden en via een inefficiënte zoektocht hun ambitie verliezen.

De verhalen van acht docenten

In deze rapportage leest u de verhalen van acht docenten die zich binnen het voortgezet onderwijs hebben ingezet voor het duurzaamheid. Allen vanuit een eigen drive en passie voor het thema. Sommigen met een eigen idee, anderen werkten samen in een team en weer anderen zagen het als een taak die voortkwam vanuit een ambitieus schoolbestuur dat zich wilde profileren met duurzaamheid. U leest over wat deze mensen hebben bereikt op hun school, hoe ze daar gekomen zijn, wat daar voor nodig was, maar ook wat zij misten aan ondersteuning. Groene Generatie NL hoopt met deze verhalen andere docenten te inspireren.

Afzender van dit onderzoek

Groene Generatie NL maakt werk van duurzaamheid in het onderwijs van 'peuter tot postdoc'. Hiertoe worden geregeld kortlopende onderzoeken verricht met het bredere doel draagvlak en handelingsperspectief te genereren voor duurzaam onderwijs. Duurzaam onderwijs gaat over het opleiden voor de oplossingen van morgen. Idealiter gaat het om de integratie van het thema duurzaamheid binnen het bestaande curriculum, zodat er een blijvende focus ontstaat op duurzame ontwikkeling. In dit rapport zullen een aantal voorbeelden van duurzaam onderwijs aan bod komen.

Draagt u duurzaam onderwijs ook een warm hart toe? Het ondertekenen van onze [petitie](#) geeft u de mogelijkheid duurzaam onderwijs actief en gemakkelijk te ondersteunen.

Voor vragen of opmerkingen over dit onderzoek kunt u terecht bij Groene Generatie NL:

onderzoek@groenegeneratie.nl

030-2991177

Agentschap NL: Duurzaam Door

Voor dit onderzoek is samenwerking gezocht met Agentschap NL. Agentschap NL erkent dat er op landelijk niveau nog weinig samenhang en samenwerking bestaat tussen de duurzame initiatieven - afkomstig van scholen zelf en maatschappelijke organisaties die duurzaam onderwijs willen bevorderen. In 2012 hebben verschillende docenten en organisaties dit aangekaart bij Leren voor Duurzame Ontwikkeling, inmiddels DuurzaamDoor, van Agentschap NL. Er is samen gezocht naar hoe dit te verbeteren.

De vraag

Scholen willen niet steeds zelf het wiel opnieuw moeten uitvinden. Ze hebben behoefte aan:

- Gemakkelijk toegankelijke informatie over: lesmaterialen, andere duurzame VO scholen, bestaande initiatieven en keurmerken.
- Tips voor hoe je de school in beweging krijgt. Hoe betrek je docenten zo dat ze gemotiveerd met duurzaamheid aan de slag gaan en duurzaam onderwijs helpt om de onderwijsdoelen te halen? Hoe betrek je leerlingen zo dat ze vanuit eigen kracht en motivatie aan duurzaamheid werken?

De oplossing

Het onderzoek van Groene Generatie NL geeft een eerste antwoord op deze vragen. Daarnaast is Agentschap NL bezig met het opzetten van een netwerk waarin successen worden gedeeld en gezamenlijk meer duurzaamheid wordt gerealiseerd bij scholen die dat willen. Niet door zware trajecten in te zetten en grote projectplannen, maar door slim te verbinden en door uit te gaan van de vraag van scholen. Bottum up!

Meedoen?

Dat kan op twee verschillende manieren. Meldt uw school aan voor het netwerk 'The Sustainable Chain Gang' óf meldt uw school aan voor 'de lijst van duurzame scholen'.

Voor vragen of suggesties over dit netwerk of lijst van duurzame scholen kunt u terecht bij DuurzaamDoor: margrethe.bongers@agentschapnl.nl.

Duurzaamheid in het Voortgezet Onderwijs: Conclusies en aanbevelingen

Acht duurzame koplopers in het onderwijs ontwikkelden duurzaam lesmateriaal, maakten stappenplannen om te school te verduurzamen, participeerden in bestaande duurzame (certificerings-)programma's en coördineerden duurzame initiatieven op de school.

Drijfveren

Docenten benoemen interne en externe beweegredenen om zich in te zetten voor duurzaam onderwijs op hun school. Bij interne beweegredenen kan gedacht worden aan persoonlijke drijfveren. Deze bestaan uit: 'zorgen voor de toekomst' (de invloed van ons gedrag blootstellen), 'intrinsieke liefde voor de natuur' (interesse willen overdragen aan jongeren) en 'het belang dat wordt gehecht aan het nemen van verantwoordelijkheid' (bijdragen aan bewustwording). Daarnaast spelen externe factoren een zeer grote rol bij de creatie van een klimaat waarin docenten duurzame initiatieven ontplooiën. Genoemd worden 'de heersende schoolcultuur', 'inspirerende leerlingen' en 'externe onderzoeksopdrachten' (bijvoorbeeld vanuit studieopdrachten van leraren die zich in een werk/leertraject bevinden).

Enthousiaste collega's

De meeste docenten geven aan zich gesteund te hebben gevoeld door collega's bij het lanceren van hun duurzame initiatieven. Sterker nog, er wordt een beeld geschetst door de docenten dat dit ook een belangrijke motivator is om zelf enthousiast te blijven. Het opzetten van een duurzaam onderwijsinitiatief gaat niet over één nacht ijs. Buiten hun reguliere taken hebben docenten weinig extra tijd hiervoor. De realisatie van duurzaam onderwijs ligt daarmee nog te veel in de handen van de gepassioneerde docent, die overuren draait maar gedemotiveerd kan raken bij weinig positieve feedback. Docenten die doorzetten met weinig positieve feedback geven aan vooral intrinsiek gemotiveerd te zijn.

De eerste stap

Docenten bewandelen verschillende paden in hun zoektocht naar hulp bij hun duurzame plannen. Zo zochten de docenten hulp bij de directie en collega's, interne coalities van voorlopers (zoals de leerlingenraad, collega's van exacte en zaakvakken, schoolleiding en actieve ouders), de gemeente, bedrijven rondom de school en lokale NME aanbieders.

Docenten tevreden, maar...

Op de vraag welke verwachtingen niet uitgekomen zijn en waar dat aan lag, kwamen docenten met zeer gevarieerde antwoorden. Alle geïnterviewde docenten gaven aan te tevreden te zijn, maar... "de ontwikkeling gaat te langzaam", "extern lesmateriaal sluit niet altijd goed aan op het

niveau van de leerlingen, is niet altijd gemakkelijk te verkrijgen of aanpasbaar” en “de mogelijkheden zijn soms te beperkt” (bijvoorbeeld weinig vakoverstijgend). Verder is er te weinig tijd en soms te weinig steun van andere docenten die hadden kunnen bijspringen. Tot slot zijn de financiële middelen te beperkt.

Feedback van leerlingen en ouders positief

Docenten geven veelal aan dat leerlingen en ouders positief reageren. Leerlingen stellen tijdens de evaluatie dat ze veel geleerd hebben, denken en doen graag mee en dragen zelf duurzame ideeën aan. Van ouders horen ze dat leerlingen thuis enthousiast vertellen over de projecten en leerlingen zijn trots op de verantwoordelijkheden ze op school krijgen. Sommige docenten geven aan niet veel feedback van ouders te ontvangen, als mogelijke reden wordt genoemd dat de school misschien te weinig communiceert over de projecten.

Voorwaarden voor verbreding

Over de voorwaarden die stimulerend kunnen werken in de ondersteuning van docenten bij het nemen van duurzame initiatieven is al het één en ander gezegd. Docenten komen met een aantal (aanvullende) voorwaarden die eveneens andere docenten zouden kunnen motiveren.

De school creëert de voorwaarden. Zo kan een school er voor kiezen zich te willen profileren met duurzaamheid. Het is dus vooral de schoolcultuur waardoor docenten zich gesteund voelen en waarvan ze vermoeden dat dit ook voor andere docenten zou gelden. Ook minder lestaakbelasting zou ruimte kunnen bieden aan het creatieve brein en het opzetten van acties en projecten.

Andere voorwaarden die genoemd worden, zijn ‘aandacht voor duurzaamheid in de opleiding van de docent’ en een ‘stimulerende rol van de overheid’. Die is namelijk medeverantwoordelijk om de toekomstige generatie te onderwijzen in de huidige en te verwachten ontwikkelingen in de wereld van nu en later.

Samenwerken

Docenten erkennen het belang van zowel interne als externe samenwerkingsverbanden.

Docenten zoeken vaak automatisch naar andere partijen voor hulp bij hun plannen. Opvallend genoeg wordt toch vaak samenwerking gezocht met externe partijen. Logische partners zijn: gemeente, lokale NME aanbieders, lokale bedrijven. Verder worden nog genoemd: “lokale media, buurt en andere scholen”.

Grote kansen

De meeste docenten stellen dat de kansen voor duurzaamheid in het voortgezet onderwijs groot

zijn. Tips geven ze ook: “Duurzaamheid moet dagelijks terugkeren. Inventariseer en verbind wat je al hebt, en houd een focus. Zorg verder dat alle neuzen dezelfde kant op wijzen en dat er positieve resultaten worden geboekt. Laat duurzaam onderwijs niet een tijdelijke inbreng van een gepassioneerde docent(e) zijn”.

De ideale VO school?

Die heeft verschillende functies en rollen ten aanzien van de leerling. De ideale VO school inspireert leerlingen, biedt ze een veilige plek, en is medeverantwoordelijk voor het realiseren van een duurzame samenleving. Die school geeft normen en waarden over duurzaam gedrag mee, doceert NME en heeft duurzaamheid centraal staan in haar visie. De ideale school vervult een maatschappelijke en pedagogische opdracht waarin leerlingen worden voorbereid op het actief vormgeven van de samenleving in de toekomst, gebaseerd op eigen kwaliteiten en valkuilen.

Aanbevelingen

Benodigheden voor duurzaam onderwijs: gemotiveerde docenten, ruimte vanuit de school(cultuur), erkenning en enthousiasme van anderen, extra tijd/minder lestaakbelasting, externe samenwerkingsverbanden en een stimulerende overheid

Schoolbesturen die duurzaam onderwijs willen integreren doen er goed aan een cultuur op hun school te creëren waarin duurzaamheid als een vanzelfsprekendheid wordt gezien. Dit kan bijvoorbeeld door in te zetten op organisatorische zaken in de bedrijfsvoering (een biologische/gezonde kantine, eigen stroom opwekken, een schooltuin aanleggen). Het werkt goed een werkgroep duurzaamheid te organiseren die meedenkt over dit soort zaken, met expliciet input van leerlingen, ouders en externe partijen. Zo is het voor docenten gemakkelijker aan te haken met eigen ideeën over de integratie van duurzaamheid in de lessen. Budget en extra tijd vergroten de mogelijkheden en motivatie aanzienlijk.

Docenten doen er goed aan zoveel mogelijk andere mensen bij hun plannen te betrekken en enthousiasmeren. Dit extern enthousiasme kan op een later moment een belangrijke motivator zijn om door te gaan met de plannen. Bovendien kunnen anderen inhoudelijke versterking bieden en helpen bij de uitvoering (waardoor er taakverlichting en een gedeeld verantwoordelijkheidsgevoel ontstaat). Mocht er geen werkgroep duurzaamheid bestaan op school, dan is het nuttig die op te zetten. Het eigen plan kan de basis voor de werkgroep zijn, vervolgens kan de werkgroep als platform dienen om andere ideeën te ontplooiën. Duurzaam onderwijs is een traject dat gemakkelijker verloopt naarmate meer mensen vanuit hun

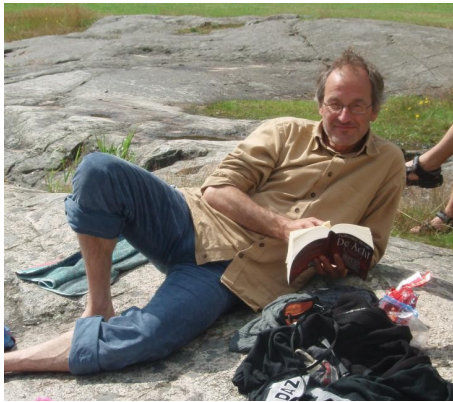
enthousiasme willen meedoen. Het afstemmen van verwachtingen (zowel met de werkgroepleden en het schoolbestuur) is essentieel om teleurstellingen te voorkomen.

Externe hulp kan uitkomst bieden. Op allerlei niveaus denken mensen graag met docenten mee. Denk aan duurzame bedrijven in de buurt die een excursie kunnen faciliteren of een lokale NME organisatie die graag met de school en het bedrijf meedenkt over de mogelijkheden. Publicatie van artikelen in de lokale media en buurtacties rondom projecten kunnen een kickstarter voor draagvlak zijn. Zichtbaarheid creëert draagvlak en wellicht ook financieringsmogelijkheden. Bovendien kan het initiatief ook anderen inspireren.

Mensen motiveren kan gestaag verlopen. Een lange adem helpt enorm bij het voor elkaar krijgen van duurzame initiatieven. Als je 'kat-uit-de-boom'ers' om je heen hebt, begin dan klein. Kleine successen leiden sneller tot enthousiasme en draagvlak en verminderen de kans op weerstand bij een volgend, wellicht groter project.

Duurzaam onderwijs op school starten is een spannende aangelegenheid. Het helpt om feedback te krijgen, vanuit alle kanten. Feedback vragen nodigt mensen uit over duurzame initiatieven na te denken en helpt ondertussen het plan te versterken. Vooral feedback van leerlingen, bijvoorbeeld tijdens napraatsessies, is erg belangrijk. Weet of de doelen behaald zijn en pas het programma waar nodig aan.

Duurzame docenten: even voorstellen

Arnold Tang | Parcival College Groningen (Vrije-school onderwijs)

Doceert: natuur- en wiskunde (klas 3, 5 en 6)

‘Leerlingen organiseerden een actie voor zonnepanelen op de school, ik dacht: dit moeten we vasthouden.’

‘In mijn visie is duurzaamheid een kernwaarde voor onze school – daarin sta ik zeker niet alleen.’

Arnold organiseerde op zijn school een panelonderzoek onder personeel, leerlingen en ouders naar hun visie op de ontwikkeling als duurzame school (via de Delphi-methodiek - dit betekent dat je anoniem alle argumenten van anderen krijgt te zien). Het plan mikte op verankering van duurzaamheid in de school, tot in het schoolplan. Het onderzoek resulteerde in een 10 puntenplan dat de school zal helpen verder te ontwikkelen, ondersteund met breed draagvlak.

Kees Schouten | Clusius College **Heerhugowaard** (groene school)

Doceert: Groen/plant, economie en ICT

‘Interesse voor de natuur heb ik van huis uit meegekregen. Mijn vader leerde mij over opmerkelijke dingen in de natuur. Na 20 jaar in de natuur te hebben gewerkt als hovenier heb ik de overstap naar het agrarisch onderwijs gemaakt.’

‘Ik vind het belangrijk dat onze jongeren gewezen worden op gebied van natuur, weer en opwarming van het klimaat en de gevolgen daarvan.’

Kees las in een agrarisch blad regelmatig iets over het Globeproject. Na wat extra verdieping volgde hij een trainingsdag op de Wageningen Universiteit. Dit leidde tot het schrijven van een plan van aanpak voor het managementteam en na een akkoord kon de start gemaakt worden. Eerst alleen met de module Weer en klimaat en de Natuurkalender. Een jaar later zijn de Aerosolenmetingen hier bijgekomen. Via zijn contacten met de Wageningen Universiteit kon Kees een pilotproject draaien met zijn ‘groene leerlingen’ over teken. ‘Een deel van onze leerlingen vindt later zeker werk in de agrarische sector. De kans dat ze daarbij in aanraking komen met teken is groot. De lesstof helpt leerlingen teken te herkennen, wat te doen na een tekenbeet en bevat ook ideeën voor inrichting en beheer van groene ruimte om een tekenbeet te voorkomen.’

Herman Verschuren | Markland College Zevenbergen
(mavo – havo – vwo school)

Doceert: Biologie (klas 2 en 4), Teamleider Mavo

‘Duurzaamheid is een belangrijk maatschappelijk item. Bewustwording speelt in onze optiek een essentiële rol. Onze doelgroep is en heeft de toekomst in handen.’

De school is eigenaar van het bronzen certificaat van ecoschools.

Binnen het schoolplan van de school zijn vijf speerpunten opgesteld waar de school op in wil zetten. Één daarvan is duurzaamheid. De school is nu 1,5 jaar met ‘eco-schools’ bezig. Op deze wijze krijgt het thema duurzaamheid steeds meer handen en voeten. Inmiddels is een stevige werkgroep duurzaamheid met een grote leerlingenparticipatie samengesteld. Verder is de school koploper in duurzaamheid vanuit de BIM (bedrijventerrein in Moerdijk) en er is naast aandacht voor ecologie eveneens aandacht voor sociale duurzaamheid.

Maaïke Vollebregt | Helen Parkhurst
(School voor voortgezet Daltononderwijs)

Doceert: Mens en Natuur (biologie, natuur- en scheikunde - klas 1 t/m 3)

‘De houding dat alles maar moet kunnen (afval dumpen, eeuwig plastic- en stroomgebruik) baart mij zorgen. We leven meer dan vroeger in een ‘ik-maatschappij’ waarin we niet meer kijken naar de gevolgen van ons gedrag. Dit motiveerde mij om hier meer aandacht aan te besteden tijdens mijn lessen.’

Maaïke was medeontwikkelaar van het GLOBE project.

Maaïke had zich voorgenomen om een Europees netwerk op te zetten waarin metingen aan de natuur worden gedaan om vervolgens deze metingen te evalueren en met elkaar te bespreken. Het thema werd fenologie, jaarlijks terugkerende veranderingen aan de natuur. Met de deelnemende scholen is er een gezamenlijke boom gekozen, de eik. Deze boom wordt bestudeerd van bladverkleuring tot de vorming van de vrucht. Dat wordt gedaan door bij te houden wanneer elke fase start, hoe lang die duurt en hoe dit anders is ten opzichte van andere jaren. Daarnaast wordt de temperatuur, de bodem pH en de regenval bijgehouden. Dit alles maakt dat nauwlettend in de gaten gehouden kan worden hoe de eiken in Europa omgaan met het veranderde klimaat. Dit heeft weer gevolgen voor ons als mens, maar ook op andere organismen die in en rondom deze boom leven. Door het zo inzichtelijk te maken, zien leerlingen de gevolgen van hun gedrag.

Henk Jan Rozenberg | Nordwincollege Herenveen
(Opleidingscentrum VMBO-groen, MBO en Cursus & Contract)

Hoofdconciërge

‘Met alles wat er op ons pad kwam legden we een link naar duurzaamheid. Mijn motivatie om zelf mee te doen komt voort uit respect voor de schepping en de niet onbeperkte energiebronnen die we hebben.’

Alle locaties van het Nordwin zijn eco-schools en hebben reeds hun bronzen certificaat binnen.

Op de school zijn veel docenten en anderen bezig met het thema duurzaamheid onder coördinatie van de teamleider van de bovenbouw. Zij ontplooit plannen als warme-truien-dagen (verwarming twee graden lager dan normaal), ‘plantvergaderingen’ e.d. De plaatsing van zonnecollectoren en een vegetatiedak wordt Nordwin-breed geïnitieerd. Henk Jan houdt zich graag als spil in het web bezig met de nodige praktische zaken. Zo heeft hij zicht op het energieverbruik van de school en denkt hij graag mee over alternatieve zuinige oplossingen.

Moon Zijp | Clusius College Heerhugowaard
(groene school)

Doceert: Nask en techniek, plant (in de onderbouw)

‘Ik vind het belangrijk dat een leerling die van school gaat, zich er bewust van is dat het ertoe doet hoe hij leeft, zich verantwoordelijk voelt voor hoe de samenleving eruit ziet, kritisch kan nadenken en vervolgens verantwoorde keuzes kan maken in het uitvoeren van activiteiten in zijn leefomgeving.’

Moon volgt een combitraject doceren en studeren. Voor de opleiding (Stoas) ontwierp ze een lessenserie over duurzaamheid voor het vak techniek in de onderbouw. Dit was een aanvulling op het project ‘Verlicht Milieu’ (een initiatief van Stichting Animo) waarvoor ze haar school als deelnemer had opgegeven. Haar lessen boden een kennisaanvulling op het programma, gericht op recycling. Ook werd daarbij breder aandacht geschonken aan wat duurzaamheid is. Hier hoorde bijvoorbeeld het organiseren van een dagje duurzaam recreëren bij. De lessen waren interdisciplinair van karakter, zo betrok Moon ook docenten van andere vakgebieden bij de ontwerpfase. Er zijn ook andere docenten op haar school in de bovenbouw actief met het thema, wat Moon aangreep om ook haar leerlingen weer bij te betrekken om zo hen alvast nieuwsgierig te maken naar deze projecten, die later in hun studietraject worden aangeboden.

Wiranda Stam | Nordwin College Buitenpost
(VMBO-groen & MBO)

Doceert: Voeding en Dierenhouderij, Intra en NaSk

‘De wereld veranderen begint bij jezelf, niet alleen door drinkflesje netjes bij het plastic te doen, maar juist door samen met elkaar te werken aan een goede basis voor onze leerlingen, in een gezonde en groene school met aandacht voor elkaar en het milieu.’

Het nordwincollege is een ‘eco-school’

Al een aantal jaren zit Wiranda samen met twee collega’s in een voortrekkersrol wat betreft duurzaamheid op haar school. Vanuit deze rol is ze gevraagd deel te nemen aan het eco-team. Als eco-team willen ze vooral klein beginnen met de nadruk op haalbaarheid. Praktijkdocenten en theorie docenten zijn bij elkaar gekomen om duurzaamheid en alles wat daar bij hoort te introduceren in hun lessen. Inmiddels staat één van de twee jaren binnen Intra volledig in het teken van gezondheid en duurzaamheid. De school heeft haar bronzen (eco)certificaat binnen en is goed op weg richting ‘zilver’.

Marco Hartman | Montessori College Arnhem
(mavo – havo school)

Doceert: Mens & Natuur (onderbouw mavo/havo)

‘Duurzaamheid komt bovendrijven in de kerndoelen van biologie – het is een belangrijk thema vanwege haar maatschappelijke relevantie.’

Binnen het team van de sectie mens en natuur (zes docenten) werd besloten om extra aandacht te besteden aan duurzaamheid door op een paar momenten in het jaar er concreet mee aan de slag te gaan. Marco laat zijn leerlingen in de eerste klas een werkstuk maken over groene energie en leerlingen uit de tweede klas worden uitgedaagd om een aantal weken ‘te bouwen’ aan het huis van de toekomst (over 50 jaar). In groepen werken leerlingen aan een slimme woning met aandacht voor het energievraagstuk en demografische ontwikkelingen. Deze opdracht is een doorontwikkeling van een bestaande opdracht waaraan het team een koppeling met het thema duurzaamheid ontwikkelde. Verder worden er smaaktesten op school gehouden met een aantal ‘gewone’ merken en een biologisch merk.

Analyse

Wat beweegt docenten zich bezig te houden met het thema duurzaamheid op hun school?

Over de motivatie van onze docenten is al geschreven bij het eerdere voorstelrondje van de docenten. Hun citaten over waarom zij duurzaamheid een belangrijk thema vinden, geven een belangrijk kijkje in hun motivatie om zich op hun school in te zetten voor duurzaam onderwijs. Hieronder gaan we nog wat uitgebreider in op de interne en externe beweegredenen van docenten.

Persoonlijke drijfveren

Onder de docenten werden verscheidene persoonlijke drijfveren genoemd, achterliggend aan waarom zij hun leerlingen iets willen meegeven over duurzaamheid. Persoonlijke drijfveren kunnen de motor zijn achter ambitieuze plannen. De drie voornaamste zijn:

1) Zorgen over de toekomst

'De wereld verandert, de natuur verandert, maar ons gedrag niet. We leven vandaag de dag dat alles maar moet kunnen. Het dumpen van afval op straat, alles apart verpakken, plastic tasjes, eeuwig stroomverbruik... We moeten verder leren kijken, leren kijken naar de gevolgen van ons gedrag.'

2) Intrinsieke liefde voor de natuur

'Vanaf mijn jeugd werd ik betrokken bij de natuur. Mijn vader had een agrarisch akkerbouwbedrijf en al op jonge leeftijd ging ik mee naar het land. Daarbij heb ik steeds uitleg gekregen over de opmerkelijke dingen in de natuur. Uit die tijd komt ook de interesse voor het weer en klimaat. Tijdens een verlof heb ik de tijd genomen om keuzes te maken over op welke manier ik de jeugd iets van natuur en milieu kan meegeven. Ik vind het belangrijk dat jongeren onderwezen worden op het gebied van natuur, weer en de opwarming van ons klimaat, én de gevolgen daarvan.'

'Het thema heeft altijd al mijn persoonlijke interesse gehad.'

3) Verantwoordelijkheid nemen

'Onze doelgroep is en heeft de toekomst in handen.'

'We willen onze kinderen iets bijbrengen over het milieu, afval en energie.'

'We moeten zuinig zijn met wat er is en met elkaar.'

'De leerlingen van nu zijn de makers en hoeders van de samenleving van later. Ik vind het belangrijk dat als een leerling van school gaat dat hij zich er bewust van is dat het ertoe doet hoe hij leeft, dus ook dat hij verantwoordelijk is voor hoe de samenleving eruit ziet, kritisch kan nadenken en vervolgens een verantwoorde keuze kan maken in het uitvoeren van activiteiten in zijn leefomgeving. Dit afdwingen lijkt me niet echt de juiste manier maar om als docent een kleine stap te zetten door in elk geval aan de bewustwording te werken hoop ik de leerlingen mee te geven dat de aarde niet onuitputtelijk is en dat alle kleine beetjes helpen om ook in de toekomst een gezond evenwicht te kunnen realiseren tussen onze wensen en de mogelijkheden.'

Heersende schoolcultuur

Meerdere docenten gaven aan dat duurzaamheid al als een belangrijk maatschappelijk thema werd beschouwd op hun school.

'Eigenlijk deden we onbewust al veel aan duurzaamheid.'

'Een van onze speerpunten in het schoolplan is duurzaamheid.'

'Ons onderwijs heeft aandacht voor duurzaamheid, daar wil ik graag aan bijdragen.'

'25% van onze schooltijd wordt besteed aan duurzaamheid – dit is een op bestuurlijk niveau gemaakte afspraak.'

Docenten die mee kunnen gaan in een bestaande cultuur hebben het relatief 'gemakkelijk'. Hun schoolbestuur zal zich snel kunnen vinden in duurzame plannen. Deze docenten ervaren dan ook weinig weerstand bij het realiseren van hun plannen. Een heersende duurzame schoolcultuur kan docenten motiveren eigen ideeën te opperen en ontplooien.

Duurzame leerlingen

Dit zijn bijvoorbeeld leerlingen die vanuit hun eigen motivatie iets duurzaam doen voor hun school. De houding 'dit moeten we vasthouden' kan voor docenten een belangrijke drijfveer zijn om het thema breder op te pakken. Ook een andere docent laat weten dat het hem motiveert dat leerlingen (die zich vrijwillig opgeven voor deelname aan het project) van nu, interesse tonen in de toekomst van de wereld.

Onderzoek tijdens studie

Één van de docenten gaf aan dat hij tijdens zijn masteropleiding (deel theorie, deel praktijk) een onderzoek moest uitvoeren. Dit bracht hij in de praktijk op zijn school en resulteerde in een rapport met aanbevelingen voor duurzame maatregelen die zowel haalbaar als belangrijk werden bevonden én die konden rekenen op breed gedragen draagvlak. Ook een andere docente haalde een studieopdracht aan om aandacht te kunnen geven aan duurzaam onderwijs. Zij ontwierp een lessenserie over duurzaamheid en enthousiasmeerde ook andere docenten hieraan bij te dragen. Zo kan een externe opdracht een docent motiveren zijn of haar school te verduurzamen.

Uitgelicht: wat heeft Moon bereikt met haar lessenserie over duurzaamheid?

'Zowel de leerlingen als collega's als directie reageerden enthousiast. Het goede is dat de leerlingen nadenken over afval en milieu, aangeboden op een manier die bij hun belevingswereld past. De lessenserie wil ik nog iets aanpassen en krijgt dan een **definitieve plek in het curriculum** van de technieklessen. Ook als de organisatie van dit project in de toekomst niet meer door bedrijven uit de buurt wordt geïnitieerd, dan nog kan dit project binnen de school zelf doorgaan. Voorwaarde is wel dat collega's ook gemotiveerd en gestimuleerd worden om mee te denken over een aanbiedingsvorm en deze ook daadwerkelijk gestalte gaan geven.'

Ontvingen docenten vooral enthousiasme of weerstand toen ze collega's over hun duurzame initiatieven vertelden?

Zoals u reeds heeft kunnen lezen, ondernamen onze docenten veel leuke initiatieven op het gebied van duurzaam onderwijs. Ze ontwikkelden lesmateriaal, maakten duurzame stappenplannen, participeerden in bestaande duurzame (certificerings)programma's en coördineerden de plannen voor anderen. Groene Generatie NL vroeg de docenten hoe hun collega's reageerden op hun enthousiasme voor duurzaamheid. Gelukkig, zo bleek, ontvingen de meeste docenten veel ondersteuning en enthousiasme van hun collega's.

'Het opzetten van mijn plan koste erg veel tijd, het stimuleerde enorm dat mensen wilden deelnemen.'

Uitgelicht: 10 puntenplan van Arnold

- 1- Leerplannen van de 7 M&N en M&M vakken beter afstemmen
- 2- Nieuwe projecten starten op de punten waar we inhoud missen
- 3- Relevante excursies en gastlessen organiseren
- 4- Zichtbare resultaatverbetering op besparing van energie en materialen (doel 70% stookkosten besparen)
- 5- Zichtbare resultaatverbetering op afvalvermindering en –scheiding (met en door leerlingen)
- 6- Actief uitdragen dat we zuinig zijn op energie en materialen.
- 7- Meer energie zelf opwekken: verdubbeling van ons aantal zonnepanelen lijkt haalbaar
- 8- Gezonde kantine runnen
- 9- Tijd en geld vrijmaken voor een werkgroep (of meerdere) die de initiatieven coördineert.
- 10- Borging in jaar- en schoolplan.

'Eigenlijk waren de meesten best enthousiast en verleenden medewerking waar ze konden. Nu komen ze zelfs zelf met ideeën om bepaalde zaken te verbeteren wat duurzaamheid betreft en wordt er graag meegedacht. Het is natuurlijk fijn om te weten dat wat je doet aanslaat en zeker als mensen meedoen.'

'Het project leende zich goed voor vakoverstijgende lessen. Zo heb ik de docenten biologie en handvaardigheid betrokken bij het ontwikkelen van duurzaamheidslessen. Het koste wat tijd om in te investeren, maar het is erg leuk om meer samenwerking op gang te brengen tussen collega's, dat meenden mijn collega's ook.'

‘Gemotiveerde collega’s zijn een motivatie om door te gaan met waar we mee bezig zijn. Collega’s uit alle regionen, bovenbouw, onderbouw, theorie en praktijk, denken mee en komen met ideeën en plannen als input voor de lessen of lessenserie.’

‘Om ons te gaan richten op duurzaamheid was een besluit van het team. Samenwerking is de sleutel bij ons.’

Wat gaat er dan minder goed?

Veel docenten geven aan dat, ook al krijgen ze de bestuurlijke ruimte om eigen duurzame ideeën te opperen en ontvangen zij veel enthousiasme, voor de daadwerkelijke uitvoering bestaat er weinig tijd. Het realiseren van duurzaam onderwijs is daarmee nog teveel een zaak van de gepassioneerde docent die ofwel in zijn eigen tijd, ofwel in het kader van een extern studieprogramma tijd vrijmaakt voor het realiseren van de plannen. Blijvend enthousiasme wordt daarmee ook wel een voorwaarde voor het realiseren van duurzaam onderwijs, die veelal geprikkeld wordt door het enthousiasme van anderen.

Twee docenten gaven aan dat enthousiasme van anderen langzaam op gang kwam of zelfs niet aanwezig was.

‘Mijn collega’s heb ik geïnformeerd via onze wekelijkse personeelsmededelingen. Reactie daarop was minimaal. Van het management, enkele collega’s en ondersteunend personeel heb ik positieve reacties terug gehad. De rest kijkt op afstand mee. Mijn drijfveer blijft overeind en ik heb de eerste stap gezet en daar blijf ik mee doorgaan. Mijn doorzettingsvermogen heeft me daarbij geholpen.’

‘Een aantal reageerden enthousiast en een aantal boden weerstand. In mijn volle overtuiging dat mijn project fantastisch was heb ik hier geen aandacht aan besteed en ben mijn plan gaan bewandelen. Gedurende de tijd werd de werkdruk erg hoog en miste ik het om mijn enthousiasme te kunnen delen. De leerlingen en hun ouders waren fantastisch, maar ik miste de steun van directe collega’s, maar ook vanuit het schoolbestuur. Het schoolbestuur zei wel dat ze het geweldig vonden, maar ik had niet het gevoel dat zij mij in bescherming namen ten opzichte van mijn collega’s. Dit maakt wel dat ik voorzichtiger ben om nogmaals zo’n project op te zetten.’

Opvallend is dat deze twee doorzetters als motivatie voor het opzetten van duurzaam onderwijs persoonlijke drijfveren opgaven. Motivatie halen zij dus vooral uit henzelf.

Wat was de eerste stap die docenten ondernamen om hun plan te realiseren?

Wat was de eerste stap die docenten ondernamen om hun plan te realiseren? Docenten bewandelden verschillende wegen om hun duurzame plannen te realiseren. Zij schakelden externe organisaties in (SME/ecoschool-certificeringsbureau, gemeenten, lokale bedrijven en NME organisaties), haakten aan bij groepen voorlopers, gingen in overleg met de directie en collega's en zochten hulp op het Internet.

'De gemeente hebben we benaderd om ons te sponsoren voor een 'Greenup'. Dit is een apparaat dat afval inneemt en er een beloning aan koppelt. Het reduceert zwerfvuil voor 98%.'

'Voor de uitvoering van mijn onderzoek heb ik aangehaakt bij groepen voorlopers: leerlingenraad, collega's exact en zaakvakken, schoolleiding en actieve ouders.'

'De eerste stap was een overleg met directie en collega's. Samen met hun ideeën en feedback heb ik mijn plannen kunnen fine-tunen.'

'Zowel collega's als externe partijen hebben bijgedragen aan het uiteindelijke programma. Bedrijven rondom onze school zijn hier nauw bij betrokken geweest (en nog steeds). Ook gemeente en lokale NME aanbieders denken mee in het programma.'

Uitgelicht: wat bereikte Wiranda op haar school:

'We hebben inmiddels één van de vier profielen interdisciplinair ingericht. Een profiel bestaat uit vier praktijkvakken. Daarin is aandacht voor duurzaam leren, duurzaam ondernemen, duurzame samenleving en duurzaam milieu. Daarnaast hebben we in onze GL-richting een half jaar van de bovenbouw volledig ingericht rondom duurzaamheid. Deze leerlingen doen onderzoek en geven advies over de duurzaamheid van onze school. Hierdoor zijn zaken als water- en energieverbruik al onder de aandacht gekomen nog vóórdat we een eco-school werden.

Het behalen van het bronzen certificaat van eco-schools was voor ons vooral een zaak van alles dat leerlingen al deden op een rijtje zetten en zorgen dat dit geborgd wordt. Met het eco-schoolproject worden alle leerlingen bij het project betrokken en krijgen we via hen nu extra ideeën. Hiermee wordt het meer een 'voor-door-verhaal' in plaats van een idee van een paar. Onze speerpunten voor eco-schools zijn: energieverbruik, waterverbruik, voeding en pr.'

Zijn docenten tevreden met het resultaat of verwachtten zij er meer van?

Docenten zijn erg tevreden over de behaalde resultaten. Natuurlijk worden er ook een aantal valkuilen voor duurzaam onderwijs genoemd. Welke verwachtingen van de docenten kwamen niet uit en wat misten zij aan zaken die hen verder hadden kunnen helpen?

Het gaat te langzaam

'Mij gaat het altijd veel te langzaam met al die partijen, er is altijd zoveel anders, dat maakt het lastig afspraken te maken.'

Extern lesmateriaal sluit niet altijd goed aan

'Op een aantal onderdelen is het lesmateriaal te moeilijk voor de leerlingen. Hierdoor is het project in uren naar beneden geschroefd, wat eigenlijk erg jammer is. Verder mis ik de vakoverstijgende mogelijkheden van het programma.'

'Wat ik mis is lesmateriaal dat aansluit bij de kerndoelen en dat de vrijheid biedt om modules zelf te arrangeren. Lesmateriaal moet gemakkelijker te krijgen zijn en moet gemakkelijker aanpasbaar zijn naar de eigen identiteit van de school.'

Te weinig steun /tijd

'Het project is geslaagd, maar had veel breder kunnen zijn als er meer steun was ontstaan vanuit andere vakgebieden.'

'Ik had er meer van verwacht, maar mogelijk lagen mijn verwachtingen te hoog. Ik had gehoopt dat het project schoolbreed gedragen zou worden en niet iets wat ik alleen doe. De schoolleiding had kunnen besluiten dat alle docenten het project zouden oppakken.'

'Het thema wordt nu gedragen door een paar docenten. Ik denk dat als er door meerdere vakken interdisciplinair wordt gewerkt, leerlingen het thema duurzaamheid meer van zichzelf kunnen maken. We zijn goed op weg, maar het is van groot belang actueel te blijven en het meer en vooral een onderwerp van de leerlingen te maken.'

'Ik zou meer tijd willen steken in het wat breder kunnen inzetten van dit thema.'

'Drukke bij eigen (les)taken voorkomt dat collega's een deel van het programma – dat meer bij hun vak hoort – oppakken.'

Uitbreiding gaat vaak hand in hand met een kostenplaatje

'We gaan onze schoolacties uitbreiden en het is de bedoeling om zonnepanelen op het dak te laten plaatsen. Deze discussie loopt echter nog, dit heeft met het kostenplaatje hiervan te maken.'

Tevredenheid lijkt grotendeels in verband te staan met enthousiasme en welwillendheid van anderen. Zij moeten idealiter namelijk ook deelnemen aan duurzaam onderwijs wil het een integraal en interdisciplinair karakter krijgen zoals de docenten vaak beogen. Daarnaast is het belangrijk verwachtingen af te stemmen met anderen om teleurstellingen te voorkomen. Eigen doorzettingsvermogen brengt docenten erg ver, en blijkt wederom van groot belang om anderen te betrekken in de plannen, als voorwaarde voor structurele inbedding.

Uitgelicht: Wat heeft Maaike met haar phenologieproject bereikt?

Een groep razend enthousiaste leerlingen. En inmiddels na drie jaar een aantal enthousiaste docenten. Mede door dit project hebben wij een groene vlag behaald. Wij worden geregeld benaderd door media. En vooral niet te vergeten goed contact met collega-scholen in het buitenland en met onze wetenschapper Arnold van Vliet.

Welke feedback gaven leerlingen en ouders?

Leerlingen en ouders zijn erg enthousiast over duurzaam onderwijs. Docenten krijgen dan ook voornamelijk positieve feedback.

Eén docent heeft een andere ervaring:

'Leerlingen geven weinig reactie en ook van ouders komt tot nu toe weinig feedback. Misschien komt dat ook door te karige informatieverstrekking van onze kant.'

Overige reacties:

'Leerlingen en ouders zijn laaiend enthousiast, en hopen dat dit project een vervolg gaat krijgen.'

'De feedback is tot nog toe positief en stimulerend, in enkele gevallen ook ondersteunend (leerlingenraad). De tijd was er blijkbaar rijp voor en ik was zeker niet de enige met duurzame initiatieven.'

'Ouders zijn best trots op hun kinderen dat ze de verantwoordelijkheid krijgen voor weer- en areosolenmetingen op school. Ze zien het als een leerzaam project waar zeker iets van blijft hangen, en denken dat leerlingen er later met positieve gevoelens aan terugdenken. Van ouders hoor ik ook dat de leerlingen thuis heel enthousiast over het GLOBE-project vertellen.'

'Leerlingen zijn erg enthousiast en vonden dat ze veel hadden geleerd van de lessenserie. Eerlijk gezegd heb ik niet met ouders gecommuniceerd.'

'Leerlingen geven aan dat ze graag willen meedenken en willen graag zien dat hun ideeën worden uitgevoerd. Ze vinden het ook heel interessant om te ontdekken hoeveel energie en water ze eigenlijk gebruiken, en spreken hun medestudenten en docenten er tegenwoordig ook op aan, bijvoorbeeld bij het aanlaten van lichten in de pauze of bij het aanlaten van computers. Ook denken leerlingen mee over een gezondere kantine. Dit soort kleine ideeën (als fruit in de kantine) worden direct opgepakt. Ouders reageren ook erg positief. Onlangs organiseerden we een doe-dag en een open avond waarbij bezoekers middels een quiz werden uitgenodigd om mee te denken over duurzaamheid op school. Drieënvijftig mensen vulden de quiz van onze eco-team-leerlingen in, en er

onderstonden veel leuke gesprekken. Vooralsnog gaat het ons vooral om kleine maar haalbare stappen.'

'Leerlingen zijn in eerste instantie wat onwetend. Als de bewustwording dieper is geland raken ze erg enthousiast dat ze in de werkgroep (eco-schools) zitten. Ook ouders zijn erg enthousiast. Zij beseffen vaak het belang van de thematiek.'

Uitgelicht: Wat gebeurt er op het Markland College Zevenbergen

- Jaarlijks organiseren we themaweek waarin we voor ieder leerjaar/niveau activiteiten op het gebied van duurzaamheid hebben. Van het voeren van discussies, tot het kijken van een film, het maken van een poster, komen met een tiplijst, meedoen aan een prijsvraag...
- Jaarlijks organiseren we 'de dag van de duurzaamheid'
- Leerlingen uit ons technasium buigen zich over duurzame vraagstukken uit de samenleving
- Het ontwerpen/ontwikkelen van stickers 'lichten uit', 'kraan uit'
- Afvalstromen scheiden

'Leerlingen zijn erg enthousiast over de smakentest, want die is spectaculair. Er vinden dan ook nog klassengesprekken plaats waarin veel positieve reacties worden gedeeld. Van ouders heb ik nog niet echt feedback ontvangen, het is wel een goed idee om een klankbordgroep te organiseren.'

Wat is er nodig om meer docenten te bewegen tot het ondernemen van duurzame initiatieven in het onderwijs?

Over de voorwaardenscheppende factoren die ertoe kunnen leiden dat docenten meedoen bij het opzetten van duurzame initiatieven, wordt erg verschillend gedacht. Sommigen menen dat de school voorwaarden moet scheppen, anderen denken dat het goed is als er al gedurende de opleiding tot docent aandacht komt voor duurzaamheid. Weer anderen menen dat de motivatie intrinsiek beleefd moet worden. Ook wordt de overheid verantwoordelijk gesteld voor het scheppen van de juiste randvoorwaarden.

School creëert voorwaarden

'Het heeft te maken met de koers die een school wil varen. Wij hebben duurzaamheid als speerpunt in ons schoolplan opgenomen.'

'Minder lestaakbelastingen. Veel collega's hebben genoeg aan hun eigen lestaken en ervaren al een grote werkdruk. De meesten kunnen er niets meer bij hebben.'

'De school moet ruimte bieden voor het creatieve brein. Het is erg belangrijk dat er een gedragen visie is die onderschreven wordt door de organisatie.'

'Een enthousiaste groep leerlingen, een actieve schoolleiding of een projectgroep kan ook heel veel in gang zetten. Er zijn ook veel organisaties en instanties die graag willen helpen. Mogelijk hebben de initiatieven in het onderwijs gewoon meer tijd nodig; er moet een hoop op elkaar worden afgestemd. Ik denk dat het eerst vanuit de schoolcultuur komt, de acties, dan zo nu en dan een project, vervolgens wordt er beleid op gevoerd en integratie in de lesthema's komt vanzelf. Forceren werkt niet.'

Uitgelicht: wat gebeurt er allemaal op het Nordwin College in Heerenveen

- We krijgen een vegetatiedak op onze bijgebouwen, is voor betere isolatie.
- Er komen zonnecollectoren op ons grote dak.
- Daarnaast komt er ook nog een windmolen (kleine)
- Er is al een vuilpers wat ons legingspercentage met de helft naar beneden brengt. In deze pers worden 10 vuilniszakken teruggebracht tot 1.
- Er zijn offertes aangevraagd voor led verlichting in het gebouw.
- Er is al jaren een opvangput voor regenwater (6 m3) waar we onze planten in de kassen mee sproeien.
- In de toiletten zitten bewegingsmelders zodat lampen niet onnodig branden.
- De kachels gaan uiteraard om 16.00 uur uit en ook in de vakanties staan ze uit.
- Grote verbruikers zoals snoepapparaten en frisdrankautomaten en ook de boiler-tjes overal zijn voorzien van een tijd-klok.
- Plastic afval wordt apart ingezameld en gratis opgehaald. Scheelt weer in een leging of wat per jaar.

Opleiding besteedt er aandacht aan

'Mogelijk moet er binnen de docentenopleiding (ieder vakgebied) meer aandacht aan duurzaamheid worden besteed.'

Motivatie is intrinsiek

'Het is volgens mij een 'way of life'. Ik denk dat de docenten van nu zich bewust zijn van hun gedrag. Pas als zij hun gedrag gaan verbeteren door een overtuiging zullen zij in staat zijn die over te dragen aan de leerlingen.'

Overheid heeft een stimulerende rol

'Het is een thema waar iedereen mee te maken heeft, zowel binnen als buiten het onderwijs. Het is daarom, vind ik, ook grotendeels de verantwoordelijkheid van de overheid dat de toekomstige generatie weet welke ontwikkelingen er gaande en te verwachten zijn in de wereld van nu en later. De overheid is daarmee ook verantwoordelijk voor het creëren van ruimte voor docenten om duurzame initiatieven te kunnen ondernemen. Misschien kan een subsidie worden verstrekt aan scholen die kunnen bewijzen dat zij zich hard maken voor duurzaamheid. Met dit geld kan ruimte en tijd worden gecreëerd om zo docenten/ initiatiefnemers spijkers op de koppen te kunnen laten slaan.'

'De overheid is verantwoordelijk voor de oprichting van organisaties die de mogelijkheid krijgen zich te verdiepen in duurzaamheid, en zich uit te bouwen tot een toegankelijk kenniscentrum, informatiebron of trainingscentrum met als verantwoordelijkheid dit naar buiten toe over te dragen. Van macro (landelijk) naar micro (scholen) niveau.'

'De bestaande organisaties die al vanuit de overheid gesubsidieerd worden, die al over kennis en een netwerk beschikken, zouden vanuit hun positie scholen kunnen benaderen, lezingen kunnen geven, informatie kunnen delen en hulp kunnen bieden bij het in kaart brengen van schoolomgevingen (welke partijen zijn op lokaal niveau aanwezig, benaderbaar, welke activiteiten gebeuren er, waar kan aansluiting bij gezocht worden etc.).'

Uitgelicht: wat bereikt Kees met deelname aan het Globe-project op zijn school

Voor de Natuurkalender worden een aantal bomen, struiken en vaste planten het groeiproces het hele schooljaar gevolgd. De aerosolenmetingen vinden plaats van maart t/m oktober op zonnige schooldagen. De leerlingen die het thema groen/plant volgen krijgen de lesstof rond de teek aangeboden. Eind oktober heb ik op een Clusius brede studiedag twee presentaties gehouden voor een aantal geïnteresseerde collega's. De afgelopen twee jaar hebben we weerman van RTVNH Jan Visser en de ambassadeur van de Verenigde Staten en het Globeproject, mevr. Hartog Levin, op bezoek gehad. Mooie PR voor de school. Van het management is toegezegd dat we tweemaal per jaar met vier leerlingen een studie- en trainingsdag van Globe Nederland mogen bezoeken. Dit heeft geresulteerd in bezoeken aan het KNMI in De Bilt, RIVM in Bilthoven, Space Expo Center in Noordwijk en de Wageningen Universiteit in Wageningen.

Welke samenwerkingsverbanden zijn cruciaal als een school duurzaamheid wil integreren?

Docenten geloven in de kracht van zowel interne als externe samenwerkingsverbanden bij het integreren van duurzaamheid in het onderwijs.

Intern

‘Je moet collega’s van je eigen vestiging blijven informeren, maar ook projecten die je uitvoert onder de aandacht bij andere vestigingen van de school brengen.’

‘Samenwerken met de leerlingenraad.’

Extern

‘Als je het als docent groter wilt aanpakken, dan moet je aan de slag met de gemeente en NME aanbieders.’

‘Samenwerkingsverbanden tussen scholen en NME-organisaties, het liefst in de eigen omgeving zijn belangrijk. Ook moeten scholen en de overheid informatie en kennis uitwisselen. Daarnaast kunnen publicaties in lokale media de buurt betrekken bij de integratie van duurzaamheid.’

‘Tussen verschillende collega’s, tussen verschillende locaties en vooral ook tussen de school en de eigen regio. Door bedrijven en gemeente te betrekken bij de ontwikkeling sta je veel sterker en wordt een duurzaam idee ook echt duurzaam.’

‘Samenwerken met andere VO scholen. We hebben een netwerk DuurzameScholen nodig. Het wiel uitvinden is leuk, maar te willekeurig en te weinig efficiënt.’

‘Het gaat om verbindingen leggen tussen de overheid, ondernemingen, het onderwijs en de omgeving. Wij hebben veel contacten met bedrijven en instellingen. Bijvoorbeeld in het kader van de loonbaanoriëntatie, maatschappelijke stages en technasiumopdrachten. Daarbij zijn we lid van de BIM (bedrijventerrein Moerdijk). We nemen deel aan overleg en men weet ons ook steeds vaker te vinden als het om duurzaamheid gaat.’

‘Je kunt samenwerking zoeken met bedrijven, overheid, gemeenten en milieuorganisaties. Wij hebben initiatieven opgezet richting afvalverwerkers (ons plastic wordt gratis opgehaald) en we hebben de gemeente gevraagd om een bijdrage voor een afvalverzamelingsautomaat. Bedrijven denken graag mee, zo kom je op ideeën als het aanbesteden van zaken als biologisch zeep en gerecycled toiletpapier. We hopen dit in de toekomst nog verder uit te breiden.’

Wat zijn de kansen voor duurzaam voortgezet onderwijs?

Docenten geloven erin. Toch benoemen zij eveneens behoorlijk wat ‘mitsen en maren’. Hieronder de tips en valkuilen.

Tips

‘Duurzaamheid is overal. Het gaat om inventariseren wat je al doet en verbinden. Keuzes maken is essentieel.’

‘Duurzaamheid moet een basis zijn die dagelijks terugkeert.’

‘De kansen zijn enorm als alle neuzen maar dezelfde kant op wijzen en er positieve resultaten geboekt worden.’

‘Volgens ons praat je niet over kansen, maar over een verplichting richting leerlingen en collega’s om het thema te integreren op de school – zowel in het onderwijs als de bedrijfsvoering. Maar het zit m ook in het structureel samenwerken met elkaar en de regio.’

‘Vanuit meerdere kanten zowel op marco- als op microniveau moet aandacht worden besteed aan het thema en moeten mogelijkheden worden gecreëerd.’

‘De kansen zijn enorm. Dit is dé leeftijd voor visievorming en voor volwaardige participatie. Precies wat nodig is om straks als nieuwe generatie de ernstige problemen rondom duurzaamheid op te lossen.’

Valkuilen

'Het hangt af van de betrokkenheid van de docent. Zolang die binnen de organisatie actief blijft zal het project doorgaan. Het is lastig om een project over te dragen aan collega's die er niet zo veel mee hebben. Het moet uit henzelf komen om zich ook beschikbaar te stellen.'

'De kansen voor duurzaam onderwijs hangen van veel zaken af. Zoals van de politieke onderwijsdoelen en natuurlijk van docenten die de relevantie hoog inschatten.'

'Het moet niet iets zijn dat slechts een periode gedraaid wordt.'

Uitgelicht: Wat heeft marco bereikt op zijn school?

We hebben veel aandacht voor het thema duurzaamheid gekregen. De school is er trots op en brengt het actief naar buiten. Wat het altijd goed doet zijn de smaaktesten, zoals tussen een A,B -en biologisch merk. Die zijn spannend en er wordt over nagepraat. Verder maken leerlingen in verschillende leerjaren verslagen over duurzame thema's.

Hoe zou een ideale school in het voortgezet onderwijs eruit zien?

'De ideale VO school inspireert, biedt een veilige plek, is blijvend in ontwikkeling toont zich medeverantwoordelijk voor de samenleving, doceert NME, is normatief, heeft duurzaamheid centraal staan en vervult zowel een maatschappelijke als een pedagogische opdracht.'

'De school heeft een inspirerende voorbeeldfunctie. Leerlingen worden primair opgeleid voor op een leven in de samenleving. Het onderwijs beweegt mee met de nieuwe verwachtingen van die samenleving, zoals met een focus op duurzaamheid. Het is een taak van het onderwijs om les te geven over duurzaamheid.'

'De school is een prettige en veilige plek voor leerlingen en medewerkers waar men met plezier naar toe gaan en op terug kan kijken. De school grijpt daarnaast zoveel mogelijk kansen om zich te blijven ontwikkelen binnen de kaders van de wetgeving.'

'De school is medeverantwoordelijk voor het realiseren van een duurzame samenleving. Ze toont leerlingen dat het ook van hun keuzes afhangt hoe de wereld er uit komt te zien. Daarbij gaat het niet om het opleggen van normen en waarden, maar om het tonen dat verschillende keuzes verschillende consequenties met zich meebrengen, het gaat om leerlingen competent te maken om te kiezen.'

'De school geeft aandacht aan vakoverstijgende en door meerdere collega's gedragen natuur- en milieueducatie (met de hulp van betrokken lokale milieuorganisaties en de gemeente). Deze aandacht is zowel binnen als buiten het gebouw zichtbaar gemaakt.'

'De school geeft normen en waarden mee over duurzaam gedrag.'

'De school heeft duurzaamheid centraal staan in alle vakgebieden, er worden uitstapjes gemaakt naar duurzame bedrijven, meerdere collega's zijn bezig met het thema, leerlingen komen naar school met bekers in plaats van pakjes drinken, in de kantine wordt enkel biologisch verantwoord voedsel verkocht. Duurzaamheid is een vast onderdeel van de dag.'

'De school heeft duurzaamheid binnen alle vakken verweven evenals in buitenactiviteiten. Er hangt een cultuur van een duurzame 'lifestyle'. Iedereen beseft zich dat we zelf verantwoordelijk zijn voor onze aarde.'

'De school heeft twee opdrachten te vervullen. Een maatschappelijke opdracht en een pedagogische opdracht. Binnen de maatschappelijke opdracht worden leerlingen tools bijgebracht waarmee ze de samenleving van de toekomst actief kunnen vormgeven en verder leren kijken dan de maatschappij van gister of vandaag. Binnen de pedagogische opdracht gaat het om leerlingen goed te begeleiden in hun valkuilen en kwaliteiten (middels feedback en dialoog). Concreter betekent dit dat de leerling (en ouders) als partner wordt aangesproken, dat er op school voldoende aandacht is voor creativiteit en levendig onderwijs, dat men zich niet blind staart op de beperkende zeggingskracht van enkel cijfers en dat de school een lerende organisatie is waarin gedeeld leiderschap kansen krijgt.'

Interviewvragen duurzame docenten

1. Welke vakken en groepen doceert u?
2. Wat bewoog u als docent(e) om iets met het thema duurzaamheid te doen binnen uw school?
3. Had u een concreet plan en hoe zag dat eruit?
4. Ontving u vooral enthousiasme of weerstand bij collega's toen u over uw plan vertelde?
 - Wat deed dit met u/ hoe ging u daar mee om?
5. Wat was uw eerste stap om uw plan te realiseren?
 - Zocht u hulp bij collega's/ lokale NME aanbieders/ de gemeente/ het Internet/ anders?
6. Wat heeft u bereikt op uw school?
7. Bent u tevreden met het resultaat of verwachtte u er meer van?
 - Welke verwachtingen kwamen niet uit, welke wel en waar lag dat aan?
 - Miste u dingen die u verder hadden kunnen helpen?
8. Welke feedback kreeg u (van collega's, leerlingen en ouders)?
9. Wat is er volgens u nodig om meer docenten te bewegen tot het ondernemen van duurzame initiatieven in het onderwijs?
10. Welke samenwerkingsverbanden zijn volgens u cruciaal als een school duurzaamheid wil integreren?
11. Wat zijn de kansen volgens u voor duurzaam onderwijs binnen het vo?
12. Hoe zou uw ideale vo school er uit zien?
 - Wat wordt er onderwezen, wat wil je leerlingen meegeven (kennis, waarden, houding, gedragingen), welke functie heeft het onderwijs?
13. Wat wilt u verder graag nog kwijt?

Achtergronden en links

De periode 2005-2014 is door de VN uitgeroepen tot [Decade for Education on Sustainable Development](#). De bedoeling was om duurzaamheid te verankeren in de houding, waarden en levensstijl van mensen om zo een duurzame toekomst te bereiken. Die verandering moest gerealiseerd worden door onderwijs, zowel formeel als non-formeel en informeel onderwijs. <http://www.unescoscholen.nl/unesco/2013/02/05/vragenlijst-over-duurzaamheidsonderwijs/>

Certificaten

- Ecoschools
- Unescoschools
- Fairtrade scholen
- Millenniumscholen

Projecten (lesaanbod)

- www.klimaatonderwijs.nl (vanuit?)
- Gratis educatiemateriaal: <http://www.groenegeneratie.nl/nieuws-duurzaam-onderwijs/item/41-gratis-educatiemateriaal-over-energietransitie-voor-vo-docenten>
- IVN Zeeland: www.watermenukaart.nl

Organisaties (lesaanbieders)

- IVN
- NME centra
- Andere organisaties?
- Veldwerk Nederland

Bronnen

Meer informatie over deelname Eco-Schools

http://www.eco-schools.nl/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=7&Itemid=29

Meer informatie over deelname UNESCO-scholen

<http://www.europeesplatform.nl/sf.mcgi?3303&cat=738>

Meer informatie over het kwaliteitskader van UNESCO-scholen:

<http://www.unescoscholen.nl/wp-content/uploads/2011/11/kwaliteitskader-UNESCO-schoolprofiel1.pdf>